

Dětský klub Šárnyka, foto: Ekodomov (vše).

HANA DOLEŽALOVÁ

Lesní školka? Najdi deset rozdílů!

Lesní školky a kluby se za dobu své devítileté existence staly v českých zemích jednoznačně nejpočetnější alternativou předškolního vzdělávání ke kamenným státním školkám. Jejich boom nekončí a přírodní pedagogika se začíná šířit i do základních škol. Co stojí za jejím úspěchem?

„Jak to vlastně tehdy začalo?“ ptám se Kateřiny Hodkové z Ekodomova, který od roku 2009 provozuje v pražské Podbabě Dětský klub Šárnyka. Ten lze právem považovat za první lesní školku u nás. Školku, která má jen provizorní zázemí (srub, jurtu nebo maríngotku) a kde děti se svými dvěma průvodci tráví většinu dne venku za každého počasí.

Před deseti lety, jednoho časného podzimního rána se Kateřině v napůl bdělém stavu zrodil v hlavě nápad. Byla to ta chvíle, kdy už člověk nespí, ale ještě nevstává, chvíle zvláštní inspirace. Co kdyby na velké rodinné zahradě, která obklopovala jejich dům, vyrostla lesní školka? Myšlenka samozřejmě nespadla z čistého nebe, spíše vyplula z podvědomí. Předcházely jí články v Respektu a v Aperiui, které referovaly

o zahraničních zkušenostech s tímto typem předškolního vzdělávání. Byla to vlastně analogická situace, jako když šla Petra Jaeger — tehdy učitelka v kamenné mateřské školce — k zubaři. Tady na ni v čekárně čekaly noviny se zmínkou o lesních školkách v Dánsku. A bylo to. Dodnes má zakladatelka první oficiální lesní školky v německém Flensburgu o zábavu postaráno. „Její“ školka letos slaví pětadvacáté narozeniny a Petra tu stále patří do týmu průvodců.

Něco bylo ve vzduchu

Idea se Kateřině v hlavě usídlila v sobotu časné ráno před odjezdem na kurs permakulturního zahradničení, který tehdy v brněnském Rozmarýnku vedl Čestmír Holuša (viz rozhovor

v 7.G 3/2006). Ani to zřejmě nebyla náhoda. Součástí programu byla také analýza plusů a minusů zahrady, na níž se hospodaří. Pozemek rodiny Hodkovy má totiž svá zvláštní specifika: „Prudký severní svah přechází v nivu kolem potoka, která se ale nesmí oplotit, protože se jedná o záplavovou oblast. Zároveň je to ale neuvěřitelná zelená oáza, která je dobře dostupná, situovaná do lokality s vysokou koncentrací lidí. Ideální místo pro můj záměr,“ popisuje Kateřina.

Po objevené sobotě přišla neděle. Na návštěvě u kamarádky — bioložky a publicistky Evy Rázgové, spoluautorky výzvy *Zpátky pod stromy*, přišel od hostitelky dotaz (aniž se jí Kateřina o svém nápadu zmínila): „Nechcete tam u vás na zahradě založit lesní školku?“ To se nedalo nevnímat jako další potvrzení správné intuice. Ve chvíli, kdy se Hodkovi pustili do zkoumání terénu, se ukázalo, že to s lesními školkami v Čechách bylo podobné jako s vynálezem telefonu: ten skoro současně vymysleli nezávisle na sobě dva různí lidé. Doba zkrátka byla zralá.

Hrozně moc dětí uvnitř

„Další důvod, proč jsem o založení lesní školky začala vážně uvažovat, byl fakt, že mi tehdy v pořadí už druhé dítě nevzali do waldorfské školky. Agáta, která se mezi děti vyloženě těšila, protože je od přírody společenská, pak vystřídala dvě státní školky za sebou. Ani v jedné z nich přístup k dětem neodpovídal mým představám. Jeden učitel zavřený s množstvím dětí uvnitř budovy se jen těžko stává laskavým průvodcem,“ vzpomíná Kateřina. Rodiče, kteří nebyli spokojeni se způsobem, jakým fungují klasické kamenné státní školky, ale neměli v té době ještě příliš na výběr. Nejrozšířenějšími alternativami u nás byly právě waldorfské a Montessori školky, jejichž kapacita nebyla schopná pokrýt poptávku. V každém případě byl v české legislativě pojem školka nedílně spjatý s budovou. Manželé Hodkovi se rozhodli, že plnohodnotné předškolní vzdělávání přesunou ven, a tak vymysleli formu dětského klubu. Podmínky vzdělávání tu jsou dané pravidly klubu a právně jsou ukotvené ve smlouvě s rodiči. Klub tak mohl začít fungovat jako normální školka, chyběla jen finanční podpora státu.

Tato forma se ukázala jako poměrně snadno opakovatelná. K rychlému šíření ji předurčila jednoduchost materiálního zázemí — improvizovaný přístřešek, minimum potřebných hraček a pomůcek. Myšlenka ukrýt se i s dětmi do náruče přírody se ukázala geniální. Její průkopníci tu totiž našli všechno — hlavní zdroj i útočiště, smysluplný výchovně-vzdělávací obsah i originální učební pomůcky. Na světě byla alternativa, která v sobě měla potenciál k řešení nejvážnějších

problémů, s nimiž se potýkaly (a dodnes potýkají) kamenné školky.

Pro další rozvíjení tohoto modelu byl zásadní rok 2011, kdy vznikla Asociace lesních mateřských škol. Právě díky jejímu působení se v minulém roce podařilo lesní mateřské školy legislativně ukotvit v českém vzdělávacím systému. Naplnila se tak vize, s níž vznikala i Dětský klub Šárnyka: že se lesní školky stanou plnohodnotnou vzdělávací alternativou ke kamenným mateřským školám. Třicet členských lesních školek tak mohlo zažádat o vstup do rejstříku ministerstva školství a stát se legitimními poskytovateli vzdělávání.

Rejstříkové lesní školky jsou konečně definované a chráněné konkrétní legislativou, zároveň jsou však těmito pravidly i do určité míry limitované. Stát jim poskytuje dotaci – takzvaný normativ na žáka ve stejné výši jako jiným, kamenným mateřským školám, přičemž v prvním roce mohou ze zákona počítat jen s šedesáti procenty celé částky. V současnosti se ve 110 registrovaných lesních mateřských školách a lesních klubech pravidelně vzdělává 2477 dětí. Kvalifikovaný odhad celkového počtu dětí ve zdejších lesních školkách a klubech je kolem čtyř a půl tisíce.

Dobrá práce

Lesní školky si oproti klasickým školkám, kde se u téměř třicetičlenné skupiny střídají pouze dvě dospělé osoby, od samého začátku nastavily podmínky mnohem reálněji. Také s ohledem na rizika, která jsou při celodenním pobytu venku přirozeně vyšší. Na maximálně patnáct dětí jsou tu většinou po celý den (někde s výjimkou první a poslední hodiny provozu) dva dospělí. Neříká se jim učitelé, ale průvodci, často pracují v kombinaci muž a žena. Důsledkem tohoto nastavení jsou mnohem výhodnější podmínky pro individuální přístup a samu práci s dětmi. Průvodce se nemusí tolik angažovat při prostém zajištění základního fungování a zbývá mu prostor a kapacita na to důležité – nazvěme to třeba „bytí s dětmi venku“. Právě v tom spočívá vedle celodenního pobytu v přírodě ten hlavní nadstandard oproti státním školkám. Má to svá ale: Nikol Schejbalová, která v lesní školce „průvodcuje“ už pátým rokem, k tomu říká: „Ačkoli mají lesní kluby a školky od minulého roku možnost vstupovat do rejstříku, můžeme pozorovat, že většina s tím nechvátá. Největší překážkou je podle mého názoru povinné dosažené vzdělání jednotlivých průvodců. Personál totiž tvoří z velké části matky na mateřské dovolené, které většinou mají ve školce své starší dítě a mladší si vodí (nosí) s sebou. Dále jsou to studenti, důchodci, a pak také velká skupina živnostníků, kteří podnikají v ledačem. Setkala jsem se na směně například s jáhnem,

Dětský klub Šárnyka, foto: Ekodomov (vše).

hudebníkem, divadelníkem nebo zahradnicí... Všichni si platí zdravotní a sociální pojištění, mají doma rodiny. Pravdou je, že vedle práce ve školce potřebují ještě další zdroj příjmů, aby mohli „normálně“ žít. Troufám si ale tvrdit, že tito lidé většinou moc dobře vědí, co dělají. Umí jednat s dětmi, jsou empatictí a vnímaví...“

Právě platy průvodců představují v rozpočtu lesních školek hlavní položku. Celá její tíha přitom u neregistrovaných školek, které nemají nárok na státní dotaci, dopadá na bedra rodičů. Ohodnocení průvodců je přitom ve srovnání s platy učitelek a učitelů ve státních školkách většinou horší. V neregistrovaných školkách pracuje řada průvodců na dohodu nebo jako externista na živnostenský list bez nároku na dovolenou, zdravotní a sociální pojištění. V Praze se hodinová odměna obvykle pohybuje mezi 130–150 korunami hrubého. Kateřina Hodková k tomu říká: „Brzy nám došlo, že naše původní představa, že se bude jídlo pro děti vařit tady v mojí kuchyni a že se na chodu školky bude hlavním dílem podílet komunita rodičů, byl naivní idealismus. Spousta školek asi v určitém období fungovala levně na podobném principu, pak ale děti zakladatelů odrostly a školku bylo nutné profesionalizovat. Věděli jsme, že když průvodce nezaměstnáme na plný úvazek, budou muset zároveň pracovat i jinde, aby si vydělali na pojištění, a že tu nebudou cele přítomní.“

Toto řešení (které je pro registrované školky povinné, stejně jako odborná kvalifikace průvodců) s sebou samozřejmě nese velké finanční náklady na odvody a proplácení dovolené, z dlouhodobého hlediska se ale vyplatí. Školky, které neposkytují svým průvodcům podporu a alespoň základní jistoty, se totiž často potýkají s amatérismem a fluktuací.

Hon na veverku

Další vážný problém, na který lesní školky svým vznikem reagují, je nedostatečný pobyt dětí venku. Řada výzkumů z posledních let uvádí alarmující čísla. Například studie provedená na popud Nadace Proměny Karla Komárka v roce 2015 zjistila, že české děti ve věku 7–15 let tráví sledováním obrazovek elektronických médií v průměru 3 hodiny 29 minut denně, zato venku jsou v průměru jen 1 hodinu a 48 minut.

Mladší děti navštěvující klasickou školku na tom nebudou pravděpodobně o mnoho lépe. V denním režimu je totiž pobyt venku obvykle plánovaný na dvě hodiny, a to jen za „dobrého“ počasí. Do oněch dvou hodin se ale musí vejít oblékání a svlékání, které zejména v zimě při takovém počtu malých dětí představuje skutečnou výzvu. Na malém prostoru šatny se sejde řada stejných nebo podobných (často nepodepsaných) bundiček, čepiček, šál, botiček a oteplováků.

Většina menších dětí si přitom nejen nepoznává své věci, ale není schopná se do nich samostatně obléknout. I přesto, že ve většině zařízení v této chvíli přispěchá na pomoc nepedagogický personál — paní uklízečky, hospodářky i kuchařky, časově tato anabáze běžně zabere dvakrát půl hodiny, čímž se pobyt venku ještě o hodinu zkrátí. Pokud není les nebo jiná přírodní lokalita přímo za humny, pochoduje štrůdl (nebo spíš tažený závin) směrem, kde by bylo možné něco zahlédnout. U první veverky, kterou cestou potká, se ale musí otočit čelem vzad a pochodovat zpět. Paní kuchařky nečekají a není nic horšího než přijít (kvůli nějaké veverce) pozdě na oběd. Čas je tu svatý a dodržování harmonogramu dodává zdání hlubokého řádu.

V lesních školkách ale plyne čas jinak: ne náhodou se většina z nich nechává inspirovat waldorfskou pedagogikou, pro niž je prožívání proměn ročních období zásadní. Venku se totiž tyto změny nedají dost dobře přehlédnout. Právě přirozený běh roku a dne vytváří specifický rytmus, kterým se tu všechno řídí. A také momentální náladou, kondicí a potřebami dětí. Jednotlivé body denního programu se tu sice také plní, ale ne s ohledem na paní kuchařku, ale hlavně na děti (a veverka, kterou chtějí vidět). A to je onen individuální přístup, o němž všichni (včetně autorů základních kurikulárních dokumentů) tolik básní, který ale v přeplněných institucích padne často za obět formálnímu fungování.

Přirozené limity

Z vnějšího pohledu se může zdát, že hlavním problémem lesních školek je neschopnost (u dětí i dospělých) vydržet po celý den venku za každého počasí. Těch neovládajících je ale mezi dětmi i pedagogy překvapivě málo. Naopak — to, co se jeví jako největší překážka, je zároveň i největším darem. Kromě toho, že se pravidelným dlouhým pobytem venku zlepšuje imunita, prohlubuje se vztah člověka (dospělého i dítěte) k přírodě. Když totiž člověk chodí opakovaně na stejná místa, začne je lépe vnímat. Najednou vidí věci, které mu předtím zůstávaly skryté. A řečeno spolu se stopařem Gregem Sommerem, který přednášel na minulé letní škole pro pedagogy lesních mateřských škol, jednoho dne si všimnete, že nepozorujete jen vy zvířata, ale také že ona pozorují vás.

Pobyt v lesní školce navíc současným dětem (i jejich průvodcům) zprostředkovává vzácnou zkušenost, s níž se jinak setkávají jen zřídka. Celodenní pobyt venku na ně klade určité nároky, kterým se musí přizpůsobit. Počasí je stále ještě (alespoň částečně) autonomní a člověku nezbyvá než se pořádně obléknout, případně zatnout zuby a vydržet. Nácvik odolnosti vůči lehké frustraci dané například nepříznivými povětrnostními podmínkami může zapůsobit výchovně zvláště na děti, které jsou až příliš zvyklé na to, že jim dospělí odstraňují z cesty všechny překážky. Příroda je spravedlivá a měří všem stejně, ať se vztekáš, nebo ne.

Občas se lesní školka se státní na procházkách potkají. Vzpomínka: Slunečný podzimní den. Skupina dvanácti bahňáků (jak si sami říkají) se zastavila na polní cestě poseté krutinami. Děti už vědí, že právě tahle hlína se nejlépe hodí na modelování. Spontánně tady vzniká pekárna. Děti tvarují vdolky a pletou vánočky. Průvodci se přidávají, někdo začne zpívat: Pekař peče housky... V tu chvíli jde okolo státní školka. Pětadvacet dětí v reflexních vestičkách seřazených do dvojstupu. „Pojďte tady po kraji, ať se neušpiníte,“ volají

Divočina za školou

A co děti, které školce odrostly? Právě kvůli nim vznikají v posledních pár letech lesní družiny a přírodovědné kroužky, které probíhají výhradně venku. Před čtyřmi lety například vymysleli nadšenci ze spolku Ekodomov odpolední program, který nazvali *Malý průzkumník přírody*. Radek Lüftner, jeho současný koordinátor, vzpomíná: „Začínali jsme na třech školách s hrstkou dětí...“ O kvalitě a rostoucí oblíbenosti kroužku jasně hovoří čísla: Malý průzkumník vstupuje letos v září do pátého roku svojí existence. Dvacet pět vyškolených lektorů operuje na třiatváceti školách, přičemž na některých probíhá 4–6 kroužků. V konečném součtu to znamená, že se díky Malému průzkumníkovi během školního roku každý týden dostane alespoň na hodinu do přírody okolo 250 dětí z Prahy a blízkého okolí, v létě se pak koná šest turnusů příměstského tábora. „Malého průzkumníka většinou vedou lidé, kteří studují přírodovědné obory, ekologii nebo pedagogiku a terénní práce s dětmi je tak baví, že jim stojí za to trávit čas na cestě, jen aby dorazili za každého počasí i do vzdálenějších vesnic,“ vysvětluje Radek.

A co je vlastně náplní přírodovědných odpolední? „Naše původní idea byla, že budou děti prozkoumávat okolí a pak referovat o tom, co našly vzácného, neobyčejného. Ve Velkých Přílepech nedávno objevily želvu nádhernou (která zřejmě utekla nějakému chovateli). Nebo že budou monitorovat černé skládky, hledat průhledné plochy, které jsou problémem pro ptáky... Kromě toho máme na každé pololetí připravených patnáct přírodovědných témat. Skutečná náplň se ale vždycky odvíjí od reálného prostředí a probíhajícího ročního období. Kroužky probíhají i na školách ve vnitřní Praze, a tam jsme — pokud jde o přírodu — odkázáni na parky. Ukazuje se ale, že kupodivu i v těch nejmenších parcích uprostřed města se dají objevit zajímavé rostliny a živočichové.“ A vlastní zkušenost? „Občas člověk alespoň na těch vsích očekává venkovské děti zvyklé běhat hodně venku, ale ony nevědí, co je sto metrů za vsí. Někdy jsem měl pocit, že by ani nepotřebovaly zvláštní program. Celý den mají tak nalajnovaný a přeorganizovaný, že by byly nejšťastnější, kdyby nemusely dělat nic, kdyby mohly jen tak být venku a trávit čas chvíli podle svého. Právě tohle zdánlivé „nic“ má ale podle mě ve skutečnosti velký význam.“

učitelky, jedna vpředu, druhá vzadu. Vzájemný pozdrav, těžko říct, co se komu honí hlavou. Zda by se ty děti „ze státní“ také rády zašpinily, nebo už je jejich výchova tak daleko, že jdou po tom okraji zcela dobrovolně?

A tady je další ze zásadních rozdílů, kterými se lesní školky (děti, kantoři) odlišují. Přírodní pedagogika totiž sází na nenahraditelnost osobního prožitku. Zatímco v kamenných školkách se většina vzdělávací činnosti provádí zprostředkovaně ve třídě, „lesní“ děti jsou vedené k tomu, aby se učily přímo v terénu, v reálném přírodním prostředí. A aby se učily nejen v časově ohraničených blocích určených pro řízenou činnost, ale kdykoliv se to hodí. Jsou zvyklé na všechno si sáhnout, o všem se samy přesvědčit.

Na první pohled to vypadá, že pokud jde o hračky, pomůcky a podmínky pro předškolní vzdělávání, nemohou lesní školky se svými primitivními přístřešky, v nichž skoro nic není, se

státními vůbec soutěžit. Opak je však pravdou. Všechny pomůcky jsou přece denně připravené venku, jen je vidět a zvednout. Místo tužky tu je klacík, kterým se kreslí do písku. Místo štětce kvetoucí stéblo trávy, barvy přírodní, lisované z malin a borůvek, namíchané z jílu. Žebřiny nahradí posed, míčky — borové šišky. Navlékat se dají korále — jeřabiny, aronie i žaludy, třídít (podle barev, tvarů, velikosti) a počítat spadlé listy. Na trávu se dá pískat, škeble cinkají, slunce vychází a zapadá, led v dlani taje, vítr po světě roznáší semena a u veliké louže jsme si přečetli, že tu v noci byly pít srnky...

Autorka pracuje ve spolku Ekodomov. Kontakt: hana.dolezalova@ekodomov.cz.

TERRAPIE / Zuzana Vlasatá

Změna má jméno Alexandrie

Na zahrádce se sice urodilo, jinak ale okurková sezona ne a ne nastat. Zprávy nás zaplavují požáry nejen na předvídatelných místech, jako je Řecko a Kalifornie, ale i ve Skandinávii. Americký prezident kácí jeden ekologický zákon za druhým, mizí živočišné druhy, vědci informují o stále temnějších vyhlídkách klimatu.

Magazín newyorských Timesů věnoval jedno své vydání obsáhlému článku o tom, kterak lidstvo vzdalo svůj zápas s klimatickými změnami už před třiceti lety, tedy v době, kdy mělo dobrou šanci je zvrátit. „Není to lidskou povahou, ale neregulovaným kapitalismem, kterému jsme otevřeli cestu,“ korigovala ve své reakci autora Nathaniela Riche Naomi Kleinová.

Ve světě narůstá autoritářství a demokracie eroduje. Rasisti a xenofobové vy-lézají z děr. Progresivní kruhy dostávají

jednu facku za druhou a z dlouhodobého pohledu se jeví jako jediné skutečně vítězné demonstrace v naší zemi ty anti-uprchlické. Lidem vládnu zlí klauni a diktátoři. Je vše ztraceno a nezbyvá než se uzavřít do vlastního světa a v něm hledat útěchu v pečování o vztahy s blízcími, zalévání zahrádky, četbou kvalitní literatury a ekologicky šetrných koníčků?

Může se to tak jevit. Přiznám se, že tento díl Terrapie málem nevznikl, neboť najít podstatnou pozitivní ekozprávu se mi prostě nepodařilo. Environmentální sekce světových médií, pokud vůbec existují, spíš připomínají černou kroniku. Pátrání jsem nakonec úspěšně završila až v politické rubrice.

V každé krizi je obsažen potenciál pro skokovou změnu k lepšímu, řekl mi jednou někdo. A možná to tak opravdu je, možná ta změna již pod povrchem vře a tu a tam i probublává. Možná

právě proto, že tato ničivá dějinná etapa cítí svůj blížící se konec, kope a brojí o to víc. Zřejmě nás to bude ještě hodně bolet, pokud se ale chceme dočkat, rezignace a apatie nám nepomůže.

V newyorských demokratických primárkách do amerického Kongresu porazila 28letá Alexandrie Ocasio-Cortezová čtvrtého nejvlivnějšího demokrata Josepha Crowleyho, který svou politickou židli zahřival posledních dvacet let. Bývalá servírka s hispánskými kořeny, narozená v Bronxu, oslovila voliče radikálně sociálně-ekologickým politickým programem. Ostříleného politika s třímilionovým rozpočtem na kampaň porazila jen s desetinou financí a bez pozornosti tradičních médií.

Musí to jít.

